

Lervarefremstilling i Thisted

Svend Sørensen

Thy har aldrig været kendt for lervarefremstilling. Det betyder dog ikke, at egen har været uden pottemagere.

I tilknytning til teglværket i Vestervig var der pottemageri indtil 1802. Også i Hundborg ved vi, at der har været pottemager. Det var hans søn, der i 1870'erne startede Thisted Lervarefabrik på Dragsbækvej, hvor der var produktion indtil begyndelsen af 1950'erne. En svend herfra havde i mange år værksted på Margrethevej.

Siden oldtiden er der blevet formet og brændt ler i Danmark. Markante led i udviklingen var indførelsen af blyglasur i midten af 1100-tallet og brugen af drejeskive fra begyndelsen af 1200-tallet. Siden middelalderen er der blevet fremstillet sortbrændt, uglaseret lertøj til køkkenbrug, de såkaldte "jydepotter".

Midt i 1500-tallet begyndte pottemageriet at brede sig i byerne, og i slutningen af århundredet var Næstved den førende by inden for området. I København blev Nordens største fajancefabrik oprettet i 1722. På landet slog flere og flere pottemagere sig ned i 1700- og 1800-tallet, selv om der indtil 1827 var påbud for pottemagere om at bo i købstæderne.

Jacobsen startede

De ældste oplysninger om håndværkere i næringsdrivende i Thisted er der heller Thisted nævner ikke noget om pottemagere. Folketællingen i 1870 nævner ingen pottemager, og i fortegnelsen fra 1872 over næringsdrivende i Thisted er der heller ingen pottemager. Ganske vist har fortegnelsen kun medtaget virksomheder, der ikke blot drives ved egen og familiens hjælp. Alt tyder således på, at Thisted by får sin første pottemager i 1870'erne. Indtil da var behovet for lervarer nok især blevet dækket af krejlere, som sejlede rundt i Limfjorden og faldbød deres varer.

A. S. Jacobsen, lervarefabrikant, født i Hundborg i Thy, død i Skive 29. november 1920.

Thistedes første pottemager træder frem af folketællingen fra 1880 med både familie og medhjælp. Han hed Anders Søndergaard Jacobsen og boede på matrikel nr. 354 i Vestergade. Det er det sted, der nu bar adressen Dragsbækvej 15. (Værkstedet fik officielt nr. 13, der idag kun er en indkørsel).

Anders Jacobsen blev født i 1846 i Hundborg som søn af husmand og pottemager Jacob Larsen. Han var gift med den tre år yngre Ellen Marie, der stammede fra Thyholm. Endnu var der ingen børn i ægteskabet.

Som lærling havde han en 16-årig dreng fra Nørhå. Desuden var ansat den 25-årige pottemager Mads Nielsen, der boede i huset sammen med sin kone og deres lille søn.

I 1882 solgte A. S. Jacobsen Thisted Lervarefabrik og flyttede til Skive, hvor han startede Skive Lervarefabrik i gården til det nuværende Østerbro 12. Omkring århundredeskiftet flyttede han over på den anden side af gaden til Østerbro 9, hvor virksomheden i 1919 blev overtaget af N. Primdahl. A. S. Jacobsen døde året efter.

Thisted Lervarefabrik, Dragsbækvej, omkring 1901. omkring 1882 købte murer P. K. Christiansen lervarefabrikken på Dragsbækvej og drev forretningen videre ved hjælp af udlærte svende. Billedet viser fabrikken med tørrerummet på 1. sal. Personerne er fra venstre: Dagmar Kirkegaard, f. Christiansen, gift med P. R. Kirkegaard. P. K. Christiansens anden kone med sønnen Ejnar, der blev barber i Århus. Murer P. K. Christiansen. Pottemager Jensens mor, Jenny Jensen, der senere blev ansat på Thisted Amtsavis. Ukendt. Tjenestepige. Søster til Dagmar Kirkegaard. Ukendt. Pottemager Jensen, der stod i lære på fabrikken og senere oprettede Jensens Lervarefabrik på Margrethevej. Juhl Lassen (senere ejer af Cafe Morsø). Pottemagersvend. Broder til Dagmar Kirkegaard, han var arbejdsmand på fabrikken.

Ordet "lervarefabrik" er en betegnelse, der dukker op i disse år. Betegnelsen leder tanken hen på mekaniseret fabrikation, men i Thisted og mange andre steder var det ikke tilfældet.

Murere blev pottemager

I Dragsbæk blev Thisted Lervarefabrik overtaget af Poul Christen Christiansen, der var født i Sperring i 1847 som søn af husmand Chr. Hammer. Hans kone Ane Marie var fra Thisted, og deres fire første børn, alle piger, blev født i Tingstrup. Efter indflytningen i Dragsbæk fik de en søn og endnu en datter.

Drejeskiven lærte Christiansen aldrig at håndtere. Han var murer, men havde sans for at skaffe sig gode svende. I 1890 var den 23-årige Jens P. Dissing ansat som svend og som lærling den 18 årige Jens Peter Nielsen, der stammede fra Frøslev. Hans evner gik der ry af på Thisted Lervarefabrik i en årrække. Han døde desværre ret ung af tuberkulose.

Senere pottemager i Svendborg, Hjalmar Møller, har oplyst om sin tid i Thisted, at da blev Jens Nielsen omtalt

som den dygtigste svend, der havde været på værkstedet. Han var en meget dygtig drejer og god til at fremstille smukke glasurer. En del af lertøjet blev i øvrigt begittet med lyst ler fra Bornholm. Fra den tid stammer en to-øret krukke med stemplet "Thisted". Men ellers er stemplerne en sjældenhed. Det blev aldrig almindeligt at stemple varer fra Thisted Lervarefabrik.

Udsnit af produktionen på Thisted Lervarefabrik, ca. 1900.

Thisted Lervarefabrik på Dragsbækvej 15, omkring 1910. Fra venstre Richard Kirkegaard med skovlen, Rudolf Kirkegaard og William står foran sin mor. I hvidt er det moderens søster Johanne.

I folketællingen fra 1901 betegnes P.C. Christiansen som lervarefabrikant og principal. Hans første kone var død, og år 1900 blev han gift med Inger Marie Jensen, der var født i Boddum. I sit andet ægteskab fik Christiansen to sønner. I 1901 boede der i huset den yngste datter af første ægteskab samt to lærlinge, der skulle blive de to afgørende figurer i 1900-tallets lervarefremstilling i Thisted. Det var Rudolph Christensen Kirkegaard og Jens Chr. Jensen.

1904 blev skæbneåret for P. C. Christiansen. Fra den varme ovn var han gået ned til fjorden efter vådt tang, der skulle tørres og bruges til indpakning af lervarer. Han pådrog sig lungebetændelse og døde kun 57 år gammel. Han ligger begravet på Søndre Kirkegård i Thisted.

R. C. Kirkegaard

Efter Christiansens pludselige død blev Rudolph Kirkegaard kaldt tilbage til Thisted Lervarefabrik, vistnok

fra Grenå. Han blev født i Thisted i 1882 som søn af øltapper Christen Larsen Kirkegaard. Efter sin konfirmation kom han i lære på Thisted Lervarefabrik. Senere arbejdede han på forskellige værksteder, bl.a. på den kendte Kæhlers Keramikfabrik i Næstved. I 1905 blev han gift med Christiansens næst yngste datter, Dagmar, og de overtog Thisted Lervarefabrik.

Pottemager Richard Kirkegaard fotograferet som ganske ung på Thisted Lervarefabrik.

I Dagmar og Rudolph Kirkegaards ægteskab var der fire børn. Sønnerne Richard og William kom begge i lære på fabrikken efter deres konfirmation. "Vi blev ikke spurgt", fortæller William, der kom i lære i 1921. Han fortsatte, indtil virksomheden lukkede.

Ifølge William Kirkegaard bestod produktionen af krukker, urtepotter og skåle i alle størrelser, og der blev også lavet kander, kopper og krus. Leret fik man i mange år fra Landlyst Teglværk ved Thisted.

Men der var for meget kalk i leret, når kalken udvidede sig under brændingen, kunne det slå glasuren i stykker. Herefter fik man leret fra Helligsø Teglværk.

En dygtig pottemager kunne dreje 50 urtepotter i timen. Og de skulle være ens, så de kunne sættes inden i hinanden under brændingen. Lervarerne blev om sommeren tørret i solen, ellers i tørrerummet på 1. sal. Der kunne være op til 3 ugers produktion i én brænding. Når ovnen var lukket, skulle "døren" mures til, så der kun var træk gennem skorstenen. Ellers kunne brændingen ske for hurtigt og forårsage sprængninger.

Thisted Lervarefabrik
• R. C. Kirkegaard.

Stempel fra Thisted Lervarefabrik. R. C. Kirkegaard. Rentegning ved Margrethe Larsen.

Ovnen blev varmet op til 1100 grader. Der blev først tændt op med otte sække tørv, hvorefter man fyrede med brænde, 8-10 rummeter. Opvarmningen skulle gå langsomt, og det tog 21 timer at brænde en ovnfuld. Som lærling var det Williams opgave at tænde op kl. fire om morgenen og passe ovnen i tolv timer. Så mødte han igen kl. 22 og indtil brændingen var færdig tre timer senere. Når de to lerkegler i ovnen faldt sammen, var brændingen færdig.

Efter brændingen skulle lervarerne stå i ovnen et par dage. Det var et spændende øjeblik, når der skulle slås hul på ovnen, og tingene tages ud. Var det så et pænt resultat, sagde Rudolph Kirkegaard altid: "William, kan du gå over og hente to pilsnere!"

I William Kirkegaards læretid var arbejdstiden fra 8 til 12 og fra 13 til 17.30. I mange år havde William og hans bror ekstra arbejde to aftener om ugen samt søndag

formiddag. Det var selvsagt et slidsomt arbejde. I frostvejr var det med is på ruderne og iskolde sæder.

Syltekrukke med indvendig og udvendig brun begitning og klar glasur. Stemplet Thisted Lervarefabrik og R. C. Kirkegaard. Finn Risom foto.

Lervarerne blev solgt fra fabrikkens udsalg i Dragsbæk og af ”pottekørere”, der kørte fra dør til dør med hestevognen fyldt med træspåner eller halm til beskyttelse af de skrøbelige varer. I tyverne blev handelen motoriseret, og Richard og William kørte rundt i Thy og på Mors.

Efterhånden blev lervarerne udsat for hård konkurrence. De store saltkrukker blev fortrængt af frysehuse, man begyndte at lave syltetøjsglas,

og urtepotterne blev seriefremstillet på maskine.

Produktionen gik i højere grad over til keramikting: askebægre, sparebøsser, små vaser og lignende. Under 2. verdenskrig var der stor afsætning på disse ting. Selv i København var der et godt marked, hvor bl.a. operasanger Frantz Anderson var aftager.

Omlægning af produktionen var imidlertid ikke en løsning på længere sigt. William Kirkegaard ønskede ikke under de givne omstændigheder at overtage virksomheden, der måtte lukke i 1953. At det skete netop på dette tidspunkt, er næsten symbolsk. Der kom nemlig et forbud mod at bruge de gamle blyglasurer til husholdningsgenstande, hvilket var et alvorligt slag mod mange af de gamle værksteder.

Chr. Jensens Lervarefabrik, Margrethevej i Thisted. Fra venstre: Chr. Jensen, antagelig Chr. Jensens far, pottemager Dissing, pottemager Richard Kirkegaard.

Stempel, anvendt af Chr. Jensen Lervarefabrik, Margrethevej, Thisted. Finn Risom foto.

Efter lukningen blev lervarefabrikken solgt til Premier Is, der byggede et frysehuse i gården. Rudolph og Dagmar Kirkegaard beholdt beboelseshuset, hvor de blev boende indtil 1964, da ægteparret flyttede på plejehjemmet Kristianslyst. Få måneder efter døde Rudolph Kirkegaard som blind i en alder af 82; hans kone levede

endnu i otte år. Kirkegaard fik et langt liv som pottemager, men han brugte ikke kun sin kreativitet på leret. I mange år var han bas i Thisted Sangkor og organist i Odd Fellowlogen. Hans far blev da også betegnet som musiker ved brylluppet i 1905.

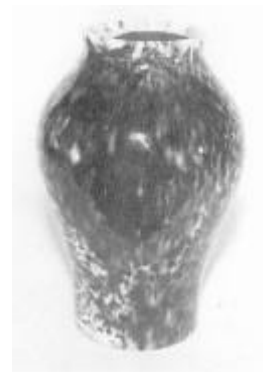
Da Thisted Lervarefabrik lukkede, købte William og Rigmor Kirkegaard en butik i Frederiksgade, hvor de drev viktualiehandel i 15 år. William Kirkegaard døde i maj 1991.

Lervarefabrikken i Dragsbæk blev bl.a. brugt som garage af Premier Is, der flyttede omkring 1978. Grunden og bygningerne blev i 1980 og 1983 overtaget af Thisted Bryghus. Den gamle lervarefabrik måtte lade livet engang midt i 80'erne - så var den potte ude - og flaskerne rykkede ind i form af et stort færdigvarelager, der blev indviet sidst i 80'erne.

Jensens Keramikfabrik

I 1912 forlod Jens Chr. Jensen Thisted Lervarefabrik og startede Thisted Keramikfabrik på Margrethevej (nu nr. 1 B). Som firmanavnet antyder fremstillede Jensen finere ting i keramik, stemplet CJ. Det var fade, vaser, askebægre osv. - en del fremstillet som souvenirs med navnetræk som f.eks. ”Himmelbjerget” og ”Dybbøl”. Jensen fik efterhånden en fast rejsende til at afsætte disse produkter.

Ligesom Jensen selv kom to af hans mest trofaste medhjælpere fra Thisted Lervarefabrik. Det var Jens

Vase, opdrejet af rødler. Udvendig begitning med påsvampet mangan. Klar, transparent glasur. Fremstillet af Chr. Jensen, Thisted. Finn Risom foto

Øverst: Vase med grøn, mat glasur. Nederst: Kande i halvmat okkergul glasur med effekt i grønt. Stemplet i bunden C.-J. Haandarbejde. Danmark. Fremstillet af Chr. Jensen, Thisted. En del af Chr. Jensens produktion fandt afsætning igennem bl.a. Illum i København. Finn Risom foto.

Dissing og William Kirkegaards et år ældre bror Richard. Efter Dissings død var Richard Kirkegaard den eneste svend på keramikfabrikken, der i en årrække også fik hjælp af Chr. Jensens far. Richard Kirkegaard begyndte hos Jensen efter at have aftjent sin værnepligt i 1928. Han døde i 1960, to år efter at fabrikken lukkede.

På grund af brændselsmangel måtte virksomheden lukke en tid under besættelsen. Produktionen kom imidlertid i gang igen, og der blev installeret elektrisk ovn, så man slap for det hårde arbejde med at kløve brænde.

Chr. Jensen omtales ved sin død i 1963 som en håndværker af den gamle solide type. Han var gift to gange og havde to børn i hvert ægteskab.

Med lukningen af Thisted Keramikfabrik i 1958 sluttede en lang håndværksmæssig tradition med lervarefremstilling i Thisted. Heldigvis kom det ikke til at betyde, at pottemagerfaget uddøde i Thy. En ny generation af pottemagere har bygget videre på de gamle traditioner og pustet nyt liv i leret.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1991, side 119-127).

Fra Chr. Jensens værksted. Fra venstre: Richard Kirkegaard, antagelig Chr. Jensens far, Chr. Jensen, Svending Dissing.